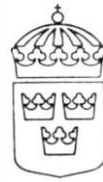

Motion till riksdagen

1988/89: So493

av Daniel Tarschys och Karin Ahrland (båda fp)
Rättspsykiatri

Mot.
1988/89
So493 – 497

Situationen inom svensk rättspsykiatri är utomordentligt allvarlig. I avvakten på den länge försenade propositionen om psykiatrisk vård – där vi förutsätter att regeringen behandlar rättspsykiatri – föreslår vi för nästa budgetår en förstärkning av rättspsykiatrins resurser med 5 milj. kr. för att lindra den akuta krisen.

Enligt lagen skall en rättspsykiatrisk undersökning genomföras inom 6 veckor. Så har under lång tid inte kunnat ske. Härigenom har många enskilda människor vållats lidande och en rad överträdelser förorsakats av de rättsregler som gäller för prövning av brottmål. Frihetsberövanden har inträffat som inte står i överensstämmelse med svensk lag och sannolikt inte heller med Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna.

Regeringen har inte varit okunnig om konsekvenserna av regeringens underlåtenhetssynder. Dessa har påtalats i upprepade framställningar från justitieombudsmannen och socialstyrelsen, i ett skarpt formulerat yttrande av riksdagens justitiekommitté, i upprepade betänkanden från riksdagens socialutskott och senast i en skrivelse från kriminalvårdsstyrelsen. Trots dessa varningar har regeringen genom en restriktiv anslagspolitik gradvis försämrat betingelserna för de rättspsykiatriska stationerna och klinikerna.

- 1986 stängdes för gott en av de två avdelningarna vid rättspsykiatriska kliniken i Göteborg.
- I budgeterna för 1987/88 och 1988/89 äskades anslag enligt det s.k. huvudalternativet, dvs. en neddragning med 2% i reala termer.
- Sommaren 1988 utvidgades sommarstängningen från att som tidigare somrar omfatta en avdelning i Stockholm och en avdelning i Uppsala till att även omfatta en avdelning i Lund. Denna ytterligare stängning, som började genomföras redan i maj, ledde till en påtagligt ökad väntetid i Lund. Någon avlastning kunde inte ske eftersom det totala antalet platser i landet denna sommar minskats från 94 till 53. Stängningen ledde till allvarliga problem inom kriminalvården, vilket påtalades i en skrivelse från kriminalvårdsstyrelsen till socialstyrelsen.
- Hösten 1988 har förhandlingarna mellan förhandlingsrådet och Landstingsförbundet om rättspsykiatrins framtid brutit samman. Samtidigt har socialstyrelsen ålagt verksamheten ytterligare starka finansiella restriktioner.

I den fortsatta framställningen redovisar vi gällande rättsregler samt de kritiska iakttagelser och varningar som framförts av JO, socialstyrelsen, justitieutskottet, socialutskottet och kriminalvårdsstyrelsen.

Mot. 1988/89
So493

Gällande rättsregler

Enligt 31 kap. 3 § brottsbalken kan de som har begått brott av domstol överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingstörda om domstolen finner att han behöver sådan vård. Förutsättning är att föreskriven medicinsk utredning visat att han kan beredas vård med stöd av lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) eller 35 § i den i övrigt upphävda 1967 års omsorgslag. Enligt 33 kap. 2 § brottsbalken gäller vidare att för brott som någon begått under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom i princip inte får tillämpas annan påföljd än överlämnande till särskild vård.

Enligt 3 § lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål får rätten inte förordna att någon skall överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus utan att rättspsykiatrisk undersökning företagits. I 4 § denna lag stadgas att beslut om rättspsykiatrisk undersökning skall meddelas så snart det kan ske. Undersökningen skall utföras med största möjliga skyndsamhet. Skriftligt utlåtande över undersökningen skall avges till rätten inom sex veckor från det beslutet om undersökningen inkom till den klinik eller station till vilken undersökning hör. Socialstyrelsen får medge anstånd i särskilt fall.

Justitieombudsmannens iakttagelser

De långa väntetiderna vid de rättspsykiatriska undersökningarna har vid flera tillfällen uppmärksammats av JO. I 1985/86 års ämbetsberättelse (s. 280 ff) behandlades frågan av JO Tor Sverne. I den mån andra åtgärder inte visade sig tillräckliga för att hålla undersökningarna inom den lagligt stipulerade sexveckorsperioden framhöll JO att man måste välja mellan en resursförstärkning och en anpassning av den lagstadgade tidsperioden till en realistisk nivå.

I 1986/87 års ämbetsberättelse konstaterade JO Tor Sverne att väntetiderna ånyo hade ökat mycket kraftigt. De stred mot gällande lagstiftning och var inte godtagbara med tanke på att de häktade, mer eller mindre psykiskt gravt störda personer, härigenom hålls inspärrade under tider som flerfaldiga gånger överstiger den av lagstiftaren förutsedda. Inte heller ekonomiskt var dessa väntetider försvarbara, ansåg JO.

JO erinrade om det beredningsarbete avseende psykiatrisk tvångsvård som f. n. pågick i kanslihuset och anförde:

”Även om förslag till en ny organisation är under utarbetande är det ofrånkomligt att det kommer att ta lång tid innan det kan börja fungera. De förhandlingar som hittills förts mellan staten och sjukvårdshuvudmän-

nen i olika frågor rörande den rättspsykiatriska verksamheten visar att frågan om ett övertagande av den rättspsykiatriska verksamheten innehåller en rad svårlösta problem. Som situationen ser ut idag är emellertid omedelbara åtgärder påkallade för att nedbringa de totala undersöknings-tiderna. Som socialstyrelsen framhållit kan dessutom kösituationen ytterligare försämrats under sommaren 1986, om inte kliniken i Umeå öppnas.”

Riksdagens tillkännagivande vintern 1987

Med anledning av JO:s utlåtande föreslog Daniel Tarschys (fp) och Birgit Friggebo (fp) i motion 1986/87:K103 ett tillkännagivande till regeringen om att snabba åtgärder måste sättas in för att undanröja de påtalade missförhållandena. Motionen överfördes från konstitutionsutskottet till socialutskottet, som efter hörande av justitieutskottet ställde sig bakom förslaget om ett tillkännagivande.

I sitt yttrande över folkpartimotionen anslöt sig justitieutskottet (JuU 1986/87:1 y) till JO:s bedömning att de påtalade missförhållanden var av mycket allvarlig beskaffenhet. Utskottet anförde:

”Det rör sig här om personer som har bedömts kunna på grund av psykisk sjukdom vara i behov av sluten psykiatrisk vård, men som ännu inte är dömda för brott. En förutsättning för ett beslut om rättspsykiatrisk undersökning är visserligen antingen att den misstänkte har erkänt gärningen eller att domstolen — oftast efter huvudförhandling — har funnit övertygande bevisning föreligga för att den misstänkte har begått gärningen (2 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål). Men även om en sådan förutsättning föreligger kan det aldrig ursäkta månadslånga frihetsberövanden — med förvaring i häkte — som beror på brister i det allmännas egen organisation och som dessutom innebär att ett psykiatriskt vårdbehov i många fall inte alls blir tillgodosett. Sådana förhållanden är inte acceptabla i en rättsstat. Utskottet kan inte underlåta att påpeka det anmärkningsvärda i att de påtalade förhållandena på sina håll synes uppfattas mera som en accepterad ordning än som det absoluta undantag som lagstiftaren har tänkt sig. En sak av en annorlunda dimension som inte kan fränkännas betydelse i sammanhanget är de organisatoriska problem och den budgetbelastning som det nuvarande tillståndet föranleder för kriminalvården. Detta är självfallet inte försvarligt.

Mot den angivna bakgrunden måste det därför enligt utskottets mening understrykas med skärpa att allvarliga ansträngningar nu måste göras för att komma till rätta med de rådande missförhållandena. Av betydelse för bedömningen är att ett reformförslag, som kan komma att innebära en genomgripande förändring av både lagregleringen och organisationen i fråga om omhändertagande av psykiskt störda lagöverträdare, för närvarande bereds och inom kort kan komma att föreläggas riksdagen. Utskottet utgår från att sådana synpunkter som utskottet och JO har anlagt på saken därvid kommer att beaktas. Utskottet förutsätter sålunda att noggranna analyser görs i detta reformarbete och i förhandlingarna om ett eventuellt överförande av huvudmannaskapet för undersökningsverksamheten, så att inte motsvarande missförhållanden uppkommer i en ny organisation. De förhoppningar som alltså kan knytas till resultatet av reformarbetet hindrar emellertid inte utskottet från att på nytt påpeka att det redan nu krävs kraftfulla åtgärder för att omedelbart avhjälpa de missförhållanden som råder och som trots allvarlig kritik och förslag till förbättringar tillåts

råda alltför länge. Utskottet bedömer de av socialstyrelsen beslutade åtgärderna som otillräckliga. Justitieukskottet föreslår socialutskottet att hemställa att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet nu uttalat."

Socialutskottet (SoU 1986/87:15) anslöt sig till JO:s och justitieukskottets bedömning av situationen. Enligt utskottet borde det övervägas att ställa mer resurser till förfogande för verksamheten så att kön kunde arbetas av. Utskottet underströk att frågan var av så akut beskaffenhet att den propositionen som f. n. var under beredning inte kunde inväntas. Utskottet anförde:

Arbetet med att reformera den psykiatriska vården måste drivas vidare. Förhållandena på de rättspsykiatriska klinikerna är emellertid sådana att en lösning av problemen inte kan stå i avvaktan på en större och mer tidskrävande reform. Enligt utskottets mening måste därför regeringen omgående vidta åtgärder för att avhjälpa de missförhållanden som råder och som trots allvarlig kritik fått råda alltför länge.

Några månader senare, i mars 1987, tog socialutskottet (SoU 1986/87:16) åter upp frågan om rättspsykiatrin med anledning av budgetpropositionen samt motioner av Hans-Göran Franck (s) m. fl. samt Ingbritt Irhammar och Ulla Tillander (båda c). Härvid gjordes ett nytt tillkännagivande till regeringen. Utskottet anförde bl.a.:

De långa väntetiderna för rättspsykiatriska undersökningar behandlades av utskottet för drygt två månader sedan. Utskottet riktade därvid stark kritik mot den rådande situationen och uttalade att allvarliga ansträngningar måste göras för att komma till rätta med de rådande missförhållandena. Utskottet konstaterar att socialministern i budgetpropositionen också anser att den nuvarande situationen inte kan accepteras.

Statsrådet redovisar dock inga andra omedelbara åtgärder än vissa av socialstyrelsen vidtagna och planerade sådana. Det är här fråga om just de åtgärder som utskottet i december bedömt som otillräckliga. Socialutskottet var i denna bedömning enligt med justitieukskottet. Enligt utskottets då uttalade mening måste det därför också övervägas att ställa mera resurser till förfogande för den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten så att den befintliga kön kan arbetas av. Utskottet vidhåller detta ställningstagande. Regeringen bör sålunda återkomma till riksdagen i denna del.

Även i fjol (SoU 1987/88:22) underströk socialutskottet att läget ännu ingav stor oro och att regeringen hittills vidtagna åtgärder inte kunde anses tillfredsställande. "Utskottet förutsätter att stora ansträngningar nu görs för att man skall kunna komma till rätta med problemen."

I kammardebatten den 10 maj 1988 påpekade Daniel Tarschys (fp) att tillämpade tidsfrister inte står i överensstämmelse med gällande lag. Han fortsatte:

Det här har påpekats många gånger. Det har påpekats av JO, det har påpekats av riksdagen. Senast vi var inne på denna fråga skrev riksdagen till regeringen och sade att vi kan inte vänta på den nya propositionen om psykiatri — de här missförhållandena måste åtgärdas omedelbart. Nu

återkommer utskottet med en enhällig skrivning och säger att de resurser som finns tillgängliga för dessa undersökningar är fortfarande otillräckliga, och vi kräver av regeringen omedelbara åtgärder.

Jag skulle vilja med stor kraft understryka att om inte det här många gånger av riksdagen upprepade kravet tas på allvar, så måste vi på något annat sätt göra regeringen uppmärksam på att nuvarande missförhållanden inte får bestå.

Efter detta anförande begärde Evert Svensson (s) ordet för följande inlägg:

Mitt inlägg skall bli mycket kort. Jag vill bara som ledare för den socialdemokratiska gruppen i utskottet stryka under det som ordföranden har sagt om rättspsykiatriska undersökningar. Det är helt otillständigt att det får fortgå som det gör. Något måste göras. Vi bryter från samhällets sida mot den lag vi själva har skapat.

Socialstyrelsen

Som chefsmyndighet för den rättspsykiatriska verksamheten har socialstyrelsen under en följd av år påtalat de problem som uppstått bl. a. till följd av en restriktiv medelstilldelning. I anslagsframställningen för 1988/89 anfördes bl. a. följande:

Den rättspsykiatriska organisationen har under många år haft ur rättssäkerhetssynpunkt besvärande köer av väntande undersökningsfall. Undersökningstiderna på klinikerna har för häktade fall ofta varit orimligt långa. Socialstyrelsen har vidtagit en rad åtgärder för att en utveckling mot minskade vänte- och undersökningstider skall ske. Sådana åtgärder har varit: begränsning av sommarstängningar, införande av ett system med produktionsstimulans för täckande av merkostnader vid ökad prestation, skarpt bedömning av begäran om anstånd med avgivande av utlåtanden från enheterna, konsultinsatser på kliniken i Stockholm och en fortlöpande uppföljning av vidtagna åtgärder. Därutöver planerar styrelsen bl. a. nya föreskrifter om förbättrad och mer enhetlig strukturering av de rättspsykiatriska utlåtandena. De åtgärder som socialstyrelsen vidtagit för att de av JO, i flera beslut och i JO:s ämbetsberättelse, skarpt kritiserade förhållandena inom rättspsykiatrin skall förbättras gör det omöjligt för styrelsen att minska kostnaderna för den personal som arbetar inom organisationen. Styrelsen har under en följd av år varit tvungen att begära att få överskrida anslaget till förvaltningskostnader pga. att löneviden varit otillräckliga. Socialutskottet har i sitt betänkande 1986/87:15 uttalat att förhållandena på de rättspsykiatriska klinikerna är sådana att en lösning av problemen inte kan anstå i avvaktan på en större och mer tidskrävande reform. Enligt utskottets mening måste regeringen omgående vidta åtgärder för att avhjälpa de rådande missförhållandena. Vad utskottet anfört beslöt riksdagen ge regeringen till känna.

Sammanfattningsvis kan finansieringssituationen sammanfattas enligt följande:

Riksdag, regering, JO, press och allmänhet kritiserar skarpt situationen inom rättspsykiatrin bl. a. för att den ofta inte kan uppfylla lagens krav på tid som den undersökte måste befinna sig i häkte. Förbättringar krävs kontinuerligt.

Å andra sidan har området under ett helt årtionde varit föremål för rigorösa besparingar. Samtidigt har avtalsförbättringar för schemabunden personal medfört att personalstyrkan behövt utökas. Medel härför har inte beviljats. Den speciella karaktären av en vårdinstitution med dygnet runt-verksamhet medför dyra kostnader för vikarier, obekvämt arbetstid etc. Genom att ovannämnda kostnader systematiskt inte har täckts uppstår en situation när basen för löneomräkningar blir mindre än den skall vara. Denna skillnad ökar år från år på grund av nya löneomräkningar.

Situationen är nu sådan att ett reellt resurstillskott är oundgängligen nödvändigt. Antingen skall verksamheten skötas enligt de krav som riksdag, regering och JO ställer eller också måste arbetet inriktas på att lägga ned verksamheten i den utsträckning som behövs för att anslaget för förvaltningskostnaderna vid rättspsykiatriska kliniker skall räcka.

I det första fallet måste medel beviljas för att nu anställd personal inkl personalbikostnader. I det andra fallet måste det klargöras att verksamheten vid de rättspsykiatriska klinikerna inte kan skötas inom lagens ram och att det dessutom kommer att bli stora försämringar framöver då en klinik måste läggas ned. Dessutom uppnås inte besparingen förrän om 1,5 år på grund av personalpolitiska bestämmelser.

I sammanhanget måste påpekas att det är lönemedlen inom anslaget som ständigt måste överskridas. Anslaget som helhet har aldrig överskridits.

Om de risker som är förknippade med anslagsfördelning enligt det s. k. huvudalternativet anförde socialstyrelsen:

”Ett femprocentigt huvudalternativ på anslaget motsvarar 4076 350 kr. varav ca 2,7 milj.kr. på anslaget för lönekostnader. En sådan nedskärning kan inte genomföras utan att ytterligare en avdelning på någon klinik måste stängas.

Om ett huvudalternativ åläggs den rättspsykiatriska organisationen för perioden 1988/89—1990/91 hemställer styrelsen att nedskärningen förläggas till det sista budgetåret. En sådan nedskärning är inte möjlig att genomföra med nuvarande organisation och lagstiftning om inte avsevärda försämringar med ytterligare köer skall riskeras.”

Detta allvarliga budskap till regeringen ledde i fjolårets budgetproposition inte till någon positiv reaktion. En mindre uppräknig av anslaget föreslogs visserligen för att parera överskridanden som hade skett under en följd av år, men likväl tillämpade föredraganden liksom föregående år huvudalternativet, dvs. drog ner anslaget i reala termer. Socialstyrelsens förslag om att denna neddragning om den måste ske borde skjutas på framtiden lämnade socialministern utan kommentar. I stället betecknade hon den rättspsykiatriska undersökningsorganisationen som ”*överdimensionerad i förhållande till sina nuvarande uppgifter*” (vår kurs.).

I sin anslagsframställning för 1989/90 återkom socialstyrelsen med en skarpt formulerad varning:

Den rättspsykiatriska organisationen har under lång tid utsatts för kraftiga reduceringar samtidigt som kraven på förbättrad verksamhet ökat i omfattning bl. a. genom ingripanden från riksdagen (såväl social- som justitieutskotten), JO och allmänheten. Ytterligare nedskärningar kan inte göras utan att någon avdelning läggs ned. Detta å sin sida medför minskad verksamhet med åtföljande köer. Dessutom kan en kostnadsreducering genom personalneddragningar inte genomföras inom aktuellt budgetår,

varför besparingar endast kan börja tillgodogöras budgetåret efter nedskärningsåret. Socialstyrelsen föreslår därför att huvudalternativet inte tillämpas på den rättspsykiatriska verksamheten.

Om medel ej beviljas till samtlig nu anställd personal tvingas socialstyrelsen således att stänga någon eller några avdelningar. För att oacceptabelt långa undersökningstider och väntetider då inte skall bli nödvändiga blir socialstyrelsen tvingad att begära ändring i lagen om rättspsykiatrisk undersökning i borttmål för att möjliggöra att ett ökat antal personer får genomgå rättspsykiatrisk undersökning i häkte.

I väntan på psykiatripropositionen

Det kan självfallet alltid hävdas, att resursbrist tvingar regeringen till att nå sina mål stegvis i stället för att genast vidta de åtgärder som från allmänna synpunkter ter sig önskvärda. Denna ursäkt duger emellertid inte i föreliggande fall.

För det första rör det sig här inte om mer eller mindre önskvärda mål som staten skall sträva efter att uppnå, utan om lagligt garanterade rättigheter. Ser regeringen inte till att i lagen otvetydigt givna regler kan följas åsidosätter den sitt ansvar som verkställande statsmakt.

För det andra tyder mycket, bl.a. JO:s och kriminalvårdsstyrelsens iakttagelser, på att det inte ens från ekonomisk utgångspunkt är en förnuftig njugghet som regeringen har gått in för. Vad man från statsfinansiell synpunkt har sparat in genom en underdimensionerad rättspsykiatrisk verksamhet är sannolikt i själva verket mindre än vad man samtidigt har förlorat genom högre omkostnader i häktena.

Situationen är nu ohållbar. Att regeringen i årets budget för första gången inte tillämpar huvudalternativet (och därmed, antar vi, undanröjer kravet i fjolårets budget om en treårig real anslagsminskning med sammanlagt 5 procent) är visserligen en ljusglimt, men detta är självfallet helt otillräckligt.

Såväl kortsiktiga som långsiktiga åtgärder behövs för att ge stadga och stabilitet åt rättspsykiatrin. En proposition om psykiatrisk vård är aviserad att komma under vårriksdagen, men kommer inte att kunna behandlas vid detta riksmöte. Eftersom vi följaktligen har tillfälle att återkomma i fråga om de mer långsiktiga problemen inskränker vi oss här till att begära medel för akuta insatser under den allra närmaste tiden.

Hemställan

Mot bakgrund av det anförda hemställer vi

att riksdagen under anslaget E 5 beviljar 5 milj. kr. utöver det förslag som framläggs i budgetpropositionen.

Stockholm den 25 januari 1989

Daniel Tarschys (fp)

Karin Ahrland (fp)